

„Ma jobban tudom, hogy senki sem tudja”

TARDOS MÁRTONNAL BESZÉLGET KOVÁCS JÁNOS MÁTYÁS

Ritkán ül le két ember tizenhét év után ugyanazokról a dolgokról társalogni, még ritkábban egy olyan szobában, melyben – elnézést a közhelyért – megállt az idő. Tardos Márton nappalijában minden bútordarab a régi helyén áll, mintha egy megfáradt nyugdíjas lakását látnám, holott egy délceg hetvenes ül velem szemben, aki, amikor épp nem parlamenti képvisel vagy egyetemi előadást tart, a jéghideg Dunában tempózik, esetleg az Alpokban síel. Születésnapja csak ürügy, hogy – fogalmam sincs, milyen jogon, de ő nem tiltakozik – szembesítsem 1982-es önmagával. Annak idején („Reform – itt és most?”, *Mozgó Világ* 1983/2.) rázúdítottam minden kételyemet, melyet a piaci szocializmus elmélete és a reformer-magatartás iránt éreztem. Tardos Márton nem sokkal azelőtt jött át hozzánk a Kopint-ból a Közgazdaságtudományi Intézetbe.

„Jani, te jobbról kétkedsz” – feddett meg kétértelmű mosollyal az intézeti párttitkár, midőn – a megjelenés után – elolvasta beszélgetésünket. Nem tagadom, éreztem némi elégtételt e szavak hallatán. Ma már órákba telne, míg gyerekeim végre megértenék, miért. Ha egyáltalán vennék maguknak a fáradságot, hogy átrágják magukat a mára hótt unalmassá szürkült szövegen. A jövőbeni magyarázkodásokat elkerülendő, elhatároztam: ahelyett, hogy újabb *Streitgespräch*-be bonyolódnánk, szárnyaljon az interjúalany, én meg tartom a mikrofont. Majd veszekszünk megint, ha én leszek hetven éves. Csitt. Emlékszem, ezt ajánlották a *Valóság* merész szerkesztői is '82 őszén, mondván: Tardos írjon cikket a saját neve alatt, beszélgetést csak olyanoktól közlünk, akik képtelenek egy tanulmányt összekalapálni. A régi *Mozgó* szerkesztői nem fárasztották magukat a cenzúra e vállveregetős formájával: simán lehozták a szöveget.

Ha ők már nincsenek akkor (pár hónapon múltott csak), lehet, hogy beszélgetőpartneremmel elment volna a kedvünk minden további társalgástól. Én nem szegődtem volna évekre a reformközgazdászok önjelölt élő lelkiismeretének, mint ilyen, nem kínozhattam volna folyton-folyvást Tardost elmésnek hitt kérdéseimmel, s ő, hogy megszabaduljon tőlem, nem küldött volna nagyvonalú gesztussal maga helyett kutatni Bécsbe. S akkor talán ott sem ragadok. Marcinak (most minek mártonozzak itt tovább?) 1982 nyarán megejtett beszélgetésünk nem fordított a sorsán. Nekem igen. Mikor hozzátartozóim panaszkodni szoktak, hogy távol kerültek a hazától, én – orvul – rá mutogatok. Köszönet érte, Marci.

Bekövetkezett, amit nem vártam

A magángazdaság ösztönzésében is elképzelhető lenne a jelenleginél markánsabb változás. Ez azonban nagyon bonyolult ügy, nincs is róla kiforrott véleményem.

Nem hiszek abban, hogy egy kifejezetten tőkés vállalkozás fog itt utat törni magának.

Határozottan az a véleményem, hogy egy olyan ország, amely egyszer már végrehajtotta az államosítást, függetlenül attól, hogy akar-e, társadalmi méreteiben nem tud reprivatizálni, mert a társadalom minden politikai helyzetben megkövetelné a tőkeakkumuláció és az örökösödés erős korlátozását.

Én továbbra is megmaradtam reformernek abban az értelemben, hogy a radikális megoldásokat veszélyesnek és – az államosítások befejezett tényére való tekintettel – kiútalanoknak tartom.

A verseny létrejötté és a hatékony gazdálkodás nézőpontjából a személyi (magán)tulajdon kiterjedését [...] másodlagosnak tartom.

Tardos Márton (1982/83)

TIZENHÉT ESZTENDŐVEL EZELŐTT MÉG FÖLÖTTÉBB ÓVATOSAN BESZÉLTÉL A MAGÁNTULAJDONRÓL. IGAZ, VILÁGOSSÁ TETTED, HOGY NEM CENZURÁLIS OKOKBÓL MUTATOD MAGAD PRAGMATIKUSNAK. MI TÖRTÉNT AZÓTA?

Sosem volt az a véleményem, hogy a kapitalizmus ismert formációi optimálisak. Talán ma jobban tudom, mint akkor, hogy senki sem tudja (ideértve engem is), hogy mi lenne a „jó gazdaság”, a „jó társadalom”. Persze a gulyáskommunizmusból nézve derűlátóbban ítélt meg a kapitalizmusnak mind a szabadversenyes, mind pedig a jóléti változatát. Onnan indultam el, hogy Marx tévedett. A kapitalizmust nem lehet államosítások révén átalakítani működő és emberies gazdasággá. Arra, hogy egymástól elkülönült tulajdonosokra és a köztük folyó versenyre szükség van, valamikor 1953 és 1960 között jöttem rá. Hazajöve a Szovjetunióból, ahol egyetemre jártam, kezdtem megismerkedni a tervezés gyakorlatával, és rögtön láttam, hogy amit tanultam, az igen messze van

a valóságtól. A Tervhivatalban értettem meg azt is, hogy mennyire függünk Moszkvától. 1956 forradalma döbbsített rá arra, hogy a társadalom nem tekinti magáénak azt, amiben már én sem bíztam. Elfogadtam tehát a kapitalizmust, mégpedig a churchilli értelemben, mint a legrosszabb rendszert, kivéve minden más létezőt. Ez volt a véleményem 1982-ben is, amikor leültünk beszélgetni.

A másik fordulópontot, amikor nyilvánvalóvá vált számomra, hogy a szovjet rendszer meg fog bukni, nem tudom pontos dátumhoz kötni. 1982-ben azt mondtam, hogy Mises tévedett. Ezt nem úgy értettem, hogy a marxi kommunizmus-ideált Misessel ellentétben működőképesnek tartom, hanem úgy, hogy a Lenin és Sztálin által kialakított hatalmi és gazdasági struktúrára a misesi megállapítás nem érvényes. Az a katyvasz, amit központi tervgazdálkodásnak hívtak, véleményem szerint működőképes rendszer volt, melynek akadtak pozitívumai is a súlyos negatívumok mellett. Maga a rendszer, ameddig hatalmi úton képes volt a vállalatokat elszigetelni a világpiactól, és ameddig sokakban fenn tudta tartani azt a hitet, hogy a társadalmat elvezeti a kommunizmusba, addig sikeresnek bizonyult, még ha nem is váltotta be növekedési ígéreteit. A leggyorsabban fejlődő kapitalista országok növekedési rátáit nemcsak hogy nem haladta meg, hanem el sem érte. A tervgazdaság nemcsak az emberi szabadság kibontakoztatására nem volt képes, úgy általában, hanem a szűken vett fogyasztói szuverenitás megerősítésére sem. Emellett jelentősen pazarolta a korlátos termelési tényezőket is. Nem szabad elfelejteni azonban, hogy a súlyos negatívumokkal pozitívumok is jártak. Teljes foglalkoztatást kínált, szűkítette a jövedelmi és vagyoni különbségekből eredő feszültségeket, és növelte az életszínvonalat. Igaz, hogy ez utóbbit a „több kenyér” és nem a „jobb és többfajta kenyér” értelmében tette.

Az elmondottakat és a szovjet hatalom erejét felbecsülve nem számítottam arra, mint ahogy az elemzők döntő többsége sem, hogy a rendszer belátható időn belül összedől. Ami '82-ben neked magántulajdon-ellenesnek tűnhetett a szavaimban, az mindössze azt tükrözte, hogy nem hittem, ma sem hiszem, hogy Mari néni ki lehet vinni az utcára, hogy követelje: a „miénkből” ezentúl kapitalista magántulajdon legyen. Ezért töprengtem olyan reformokon, amelyek a kapitalizmus irányába mutatnak és nem hívnak ki magukkal szemben jelentős társadalmi ellenállást. A Szovjetunió hatalmi stabilitásának megítélésében azonban tévedtem. Bekövetkezett, amit nem vártam, a birodalom az egyik napról a másikra összeomlott. A bukás okait keresve arra jutottam, hogy sem a rendszer Mises-féle általános működésképtelensége, sem az alulról jövő forradalmi nyomás nem magyarázza az összeomlást. Ami pedig a privatizációt illeti, én '56 alapján sohasem hittem, hogy ha a forradalom netalán ismét kitör, akkor a nép a kevesek magántulajdonát fogja követelni. Most, a privatizáció kelet-európai tapasztalatainak birtokában csak megerősíthetem, hogy az emberek semmiféle magánosítást nem tekintenek kívánatosnak és igazságosnak. Az állami tőke magánkézbe adásakor indokolt ár ugyanis két ismeretlen kombinációja: a várható nyereségé, és a hatékony kamatlábé. Így amikor egy vállalatot eladnak, annak

nincs „igazságos” ára. A magánosítás legfeljebb úgy ahogyan átlátható lehet. Mindebből persze nem következik az, hogy ha valahol, mint Kelet-Európában, összeomlik az állami tulajdon mögötti hatalom, akkor nem a legcélszerűbb politika a gyors privatizáció.

Ha lenne olyan, hogy felvilágosult diktatúra

1982 ÉS 1989 KÖZÖTT EGYÁLTALÁN NEM VÁLTOZOTT A VÉLEMÉNYED EZEKRŐL A DOLGOKRÓL?

Lényegében nem. Hogy gyors privatizációra van szükség, erre még jóval '89 előtt jöttem rá, amikor észrevettem, hogy vége a Szovjetuniónak.

A „FORDULAT ÉS REFORM” KIADÁSÁNAK IDEJÉN – ÚGY EMLÉKSZEM – MÉG NEM ÍGY GONDOLKODTÁL.

Véleményem körülbelül abban az időben kezdett megváltozni. Ami a szovjet összeomlást illeti, nagy elismeréssel tartozom a nálam radikálisabb, rendszer-váltó barátainak. Kis János például jóval hamarabb felismerte, hogy a rendszer már gyöngye. Jellemző, hogy én elleneztem a Beszélő megindítását, amikor megkérdezett erről. Úgy gondoltam, hogy ha elkezdenek szamizdatban publikálni azokat, akiket a rendszer még épp elfogad, akkor ezeket a szerzőket lehetetlennek teszik, és ebből több baj származik, mint haszon. Kis János különösen bátor és tiszteletet érdemlő tettének tekintem annak kimondását, hogy Kádárnak mennie kell.

Amikor viszont láttam, hogy itt az összeomlás, azonnal a gyors privatizáció mellett voltam. Úgy gondoltam, hogy miután az állami tulajdon eddig sem működött valami jól, ezért a központi hatalom összeomlásával még rosszabb lesz a helyzet. Az állami tulajdon fölszámolása a spontán privatizálással kezdődött. Sárközi Tamás és Matolcsy György másokkal együtt kitalálták, hogy miután úgyis a menedzserek kezében van a hatalom, legyenek ők a részvénytulajdonosok vállalati keresztulajdonlás révén. Én tiltakoztam, amikor ezt a megoldást az én korábbi holding-konceptiómmal azonosították, mert az társadalmi szervezetekre, többek közt a társadalombiztosítási alapokra támaszkodott volna. És így a tulajdonváltás nem vezetett volna a maihoz hasonló vagyoni és társadalmi differenciálódáshoz. Ők azt is hitték, hogy a tulajdonváltás, a magántulajdon kialakulásának gyorsasága a sikeres privatizáció egyedüli előfeltétele. Én ez ellen az álláspont ellen végig felléptem. Mérsékelni akartam a privatizációval járó társadalmi feszültségeket, és világos volt számomra, hogy az új tulajdonosok esetében a gyors meggazdagodás nem feltétlenül vezet gazdasági növekedést serkentő piaci magatartáshoz. Ez a probléma legélesebben 1995-ben körvonalazódott, amikor az akkori privatizációs törvényt vitattuk. Azt szerettem volna elérni, hogy az állami privatizációs szervezet, bárhogy is hívják, a Parlament közvetlen ellenőrzése alá kerüljön. Az ÁPV Rt-nek tehát olyan különleges jogállása legyen, mint amilyen a Nemzeti Banknak van. Erre vonatkozó javaslataimat, bár az SZDSZ egyetértésével nyújtottam be őket, saját pártom sem támogatta kellőképpen.

ARRA EMLÉKSZEL-E, HOGY AMIKOR ELŐSZÖR MÓDODBAN ÁLLT SZABADON KIFEJTENI, HOGY A MAGÁNTULAJDON PÁRTJÁN ÁLLSZ, MONDJUK AZ SZDSZ MEGALKULÁSÁNAK AZ IDEJÉN, AKKOR MIT IS GONDOLTÁL VALÓJÁBAN?

Meg kéne persze nézni az egyes mondatokat. Az első programokban olvashatókat magaménak éreztem. Ebben az ügyben én voltam az SZDSZ szövegírója, és az általam, illetve mások által írt szövegek lényegében megfeleltek annak, amit az előbb mondtam. Megjegyzem, azt ügyes és követendő trükknek tartottam, ahogy Thatcher a briteket részesíteni tudta a privatizáció előnyeiben, de a Klaus-féle kuponos privatizációt nem támogattam, mert az akadályozta friss tőke bevonását a gazdaságba. Azt azonban nem elleneztem, hogy az állampolgárok zömének a privatizációból közvetlen előnye is legyen. Ezért értettem egyet a Soós Károly Attila javasolta, húszezer forintos voucher ötletével, ám meg akartam akadályozni az olyan privatizálást, melynek révén az emberek nem jutnak igazi tulajdonhoz, hanem csak arra kapnak módot, hogy fogyasztásukat növeljék.

HÁT A REPRIVATIZÁLÁSRÓL MÓDOSULT-E A VÉLEMÉNYED MENET KÖZBEN?

A jog logikája szerint mindent vissza kellene adni az eredeti tulajdonosnak, amit jogtalanul vettek el tőle. Erre azonban 45 évvel az államosítás után kevés a lehetőség. Hiszen a vagyontárgyak állapotában időközben jelentős változások következtek be, többek között állami beruházások révén. A teljes körű reprivatizáció ellen szól az is, hogy a posztkommunista átalakulás idején az infrastruktúrában, de másutt is, jelentős friss tőkére van szükség. Végül az, hogy a korábban államosított vagyon mennyit ért, még kevésbé tisztázható, mint az, hogy mekkora az állami tulajdon aktuális értéke. Így a reprivatizáció elhúzódó, a gazdaság növekedését zavaró perek sokaságához vezetne. Ezért úgy vélem, hogy a részleges kárpótlás útját járva lényegében jól döntöttünk. Súlyos hibát csak a mezőgazdaságban követtünk el, ahol a kárpótlással szerzett, elaprózott tulajdon ma is akadályozza a fejlődést. Különösen arra a földtulajdonra gondolok, amely nem a paraszti munkából megélni kívánók kezében van.

ÉS A KÜLFÖLDI TŐKE? AZT SEJTETTED, VAGY AKARTAD, HOGY EKKORA SZEREPE LEGYEN A MAGÁNOSÍTÁSBAN?

Kezdetben biztosan nem gondoltam végig, hogy milyen elégedetlenséget vált ki a nyugati tőke tömeges bejövetele, de a feszültségek ellenére a kialakult trendet ma sem tartom rossznak. Volt már hasonló időszaka a magyar gazdaság történetének. A Monarchia gyors fejlődésének időszakában szintén nem a magyar etnikum adta a nagytőkék színtét, Ganz Ábrahámtól Goldbergeren át Weiss Manfrédig. Amikor egy országban sikeres a gazdaság, akkor oda bejön a tőke, és nem viszi ki a jövedelmét. Amikor viszont egy ország rossz helyzetben van, akkor az úgynevezett nemzeti tőke sem viselkedik hazafiasan, hanem kisíbolja a pénzt.

...Sokkal ellentétben én a bajt nem elsősorban az árrendszer szimulált voltában látom, hanem egy rossz szimulációs módszer választásában.

A szóban forgó belső anyagban nemcsak az adminisztratív és tulajdonosi funkciók elválasztásának szükségességét mondtam ki, hanem azt is, hogy sok, egymással versenyző eszköztulajdonos szervezet kellene...

Tardos Márton (1982/83)

'82-ES BESZÉLGETÉSÜNK FOLYAMÁN TÖBBSZÖR ELMONDTAD, HOGY TÉGED CSEPPET SEM ZAVAR, HA A VERSENYT, DE AKÁR A TULAJDONT IS, SZIMULÁLJÁK. TALÁN A LEGKEMÉNYEBB KRITIKÁT EZ ÜGYBEN KORNAI JÁNOSTÓL KAPTAD, AKINEK RÓPIRATA VALÓBAN INDULATOS, AMIKOR PLASZTIK WALL STREETEN JÁTSZOTT CAPITALYRÓL BESZÉL VELED KAPCSOLATBAN. NEM VOLTÁL EKKORRA MÁR TÚL EZEN A SZIMULÁCIÓS GONDOLATON? VAGY AZ ÁTMENETRŐL IS HASONLÓAN VÉLEKEDTÉL?

Most talán túldicsérem magam, de úgy vélem, hogy az elmúlt tíz évben én sokkal bonyolultabbnak ítéltém meg az átmenet feladatait, mint a legtöbb kollégám. Közép- és Kelet-Európa mai nehézségei engem igazolnak. Nem hiszem, hogy az átalakulás alapvető társadalmi feszültségeit a kormányok butaságai okozzák.

Én abban reménykedtem és azért harcoltam, hogy csőd nélkül vezessük vissza Magyarországot a fejlődés főáramába. Nem hittem volna, hogy '89 után nagyobb megrázkódtatás éri az emberek zömét, mint amit 1948-at követően kellett átélniük. Persze, ha lenne olyan, hogy felvilágosult diktatúra, az biztosan kevesebb fájdalommal tudta volna ezt a feladatot ellátni. Pillanatnyilag úgy néz ki, hogy ez Kínában nincs kizárva. Tudom, hogy az a politikai vezetés, amely ekkora hatalommal rendelkezik, az esetek többségében visszaél vele, én mégis ezt a lehetőséget próbáltam megjátszani, Gorbacsovokban és Nyers Rezsőkben bízva. Ebben a keretben fogalmazódtak meg a privatizáció olyan módszerei, amelyeket Kornai szimulációnak minősít. Így alakult ki a társadalmi szervezetek tulajdonára támaszkodó holdingok gondolata, amelyeket a magántulajdon egyéb formáinak evolúciója kísér. Amikor Kornai a szóban forgó kérdést fölvetette, korábbi javaslatomat már én sem tartottam teljesen aktuálisnak. Neki lehet, hogy igaza volt abban, hogy abból a tényből, miszerint Amerikában bizonyos intézmények, egyetemek, társadalombiztosítási alapok fontos tőketulajdonosok, nem következik egyenesen, hogy ennek a megoldásnak az átvétele sikeres lesz egy olyan gazdaságban is, amelyben az egyéni és családi magántulajdon még nem domináns. Ugyanakkor ezek az intézményi tulajdoni formák önmagukban aligha tekinthetők szimuláltaknak. És még valami: ha emlékszel Liska Tiborral folytatott vitáimra, kezdve az ötvenes évektől, hát nem mondhatod, hogy felhőtlen volt a viszonyom mindenféle szimulációs gondolattal.

Elismerem, embertelen

NOS, A PRIVATIZÁLÁS VALAHOGY TÚLJUTOTT A SPONTÁN SZAKASZÁN. MOST 1999-ET ÍRUNK. KÖZBEN VÁLTOZOTT-E A VÉLEMÉNYED A MAGÁNTULAJDON ÉRTELMÉRŐL, VOLT-E VALAMI TÖRÉS A GONDOLKODÁSODBAN? KÖRÜLBELÜL AZT VÁRTAD, AMI BEKÖVETKEZETT? MÁR REFORMERKÉNT IS SZERETTED A MUDDLING THROUGH STRATÉGIÁT. INDULJUNK EL, TEGYÜNK ILYEN-OLYAN ENGEDMÉNYEKET, AZTÁN MAJD CSAK ÁTEVICKÉLÜNK VALAHOGY.

Az átalakulás és a privatizáció végállapotát természetesen ma sem ismerem. Amikor a közgazdaság-elméletben az akkori szóhasználat szerint a burzsoá ideológiával azonosulni kezdtem, ez az ún. neoklasszikus szintézis mentén történt. Elfogadtam a piacot meg az akkori *mainstream* keynesi beavatkozási elveit. Ez a főáram mára teljesen elbizonytalanodott. Gondolj csak arra, hogy azok, akik tavalyelőtt Nobel-díjat kaptak, és akiknek tőzsdei elméletét ma sem támadják, tanácsaikkal a legnagyobb befektetési alapokat vitték csődbe. Tavaly pedig az indiai Sen kapta meg a díjat, aki fennen hirdeti, hogy az általa vizsgált probléma – a szegénység – megoldásához a standard közgazdasági elmélet semmi okosat nem tud mondani. Ilyen körülmények között nem csoda, hogy a „mennyi állam?” kérdésre én sem tudok egyértelmű választ adni. Csak annyi világos, hogy jobb, ha az állam a lényegét tekintve egyensúlyban lévő költségvetésen keresztül szabályozza a gazdaságot, mint ha ezt saját tulajdona segítségével teszi. Ugyanakkor véleményem szerint nincs alapja a szélsőségesen szabadversenyes ideológiának, mert például a bankrendszer és az állami monopóliumok szabályozására mindenképpen szükség van. Az állami beavatkozás indokolt mértékéről és módjáról sajnos nincsenek megdönthetetlen ismereteink, csupán konjunktúráisan változó hitek vitája folyik a közgazdasági irodalomban éppúgy, mint a gazdaságpolitikában.

MÉGIS, HA NAGYON MEGSZORONGATNAK, EL TUDOD-E HELYEZNI MAGAD AZ ELMÉLETI IRÁNYOK RENGETEGÉBEN?

Nézd, én kitartok a parlamentáris demokrácia és a piacgazdaság rendszere mellett, akkor is, ha felismerem azok gyöngéit. Elfogadom, hogy az állami tulajdont vissza kell szorítani. Címkékre azonban nincs szükség. Osztom Samuelsonnak azt az álláspontját, hogy a gazdaságpolitika inkább művészet, mint tudomány. Ugyanakkor erősen foglalkoztat a Kornai által az *Anti-Equilibrium*-ban fölvetett gondolat, miszerint a standard közgazdasági elmélet azért gyenge, mert valóságidegen feltevéseken nyugszik. A gazdaság és a társadalom valójában sokkal bonyolultabb annál, hogy a közgazdaság-elmélet unicitással rendelkező tételekkel tudja jellemezni őket. Az erős absztrakcióra építő modellek persze tisztítják a gondolkodást, csak nehéz eldönteni, hogy hol ér véget az értelmes és elkerülhetetlen absztrakció, és hol kezdődnek a valóságidegen feltevések. Én ezért inkább azt vallom, hogy el kell ismerni tudásunk korlátait.

ANNAK IDEJÉN NEM SOK SZÓT

VESZTEGETTÜNK A STABILIZÁCIÓRA, BÁR NEM VOLT AKKORTÁJT REFORMER, AKI NE IJESZTGETETT VOLNA KRÍZISSSEL. A KONSZOLIDÁCIÓ ÉS/VAGY REFORM UGYAN DÖNTŐ KÉRDÉSNEK TÜNT, DE A GAZDASÁG „KIEGYENSÚLYOZÁSÁNAK” MIKÉNTJÉRŐL NEM FAGGATTALAK SOKAT. VAN-E VALAMI HOZZÁTENNI VALÓD AHHOZ, AMIT '82-BEN GONDOLTÁL?

Igen, van. 1995-ben először volt módom felelősen részt venni egy stabilizációs program kidolgozásában. Azóta sem értek egyet sok politikus és néhány szakértő azon állításával, mely szerint nem kellett volna a belföldi felhasználást az ismert mértékben csökkenteni, és akkor élvezhettük volna az ennek révén előálló növekedés-többlet előnyeit. Azért nem szeretem ezt a tézist, mert nem tudhatjuk, hogy a fennmaradó fizetésimérleg-hiány milyen károkat okozott volna (ezeket még a közgazdaság-elmélet legszofisztikáltabb modelljei sem képesek mérni). Nem állítom ugyanakkor, hogy a Bokros-csomag optimális volt, de azt igen, hogy sikeres. Nagy árat fizettünk a stabilitás újratéréséért, de ez elkerülhetetlen volt akkor is, ha sok ügyetlenkedés kísérte.

A másik ügy a külső eladósodás. Itt azokkal vitatkozom, akik úgy ítélték meg, hogy nem kell vállalni a ránk nehezedő terheket. Ennekem semmi kifogásom nem volt és ma sincs az ellen, hogy fogadjuk el a Nyugat támogatását. Ez azonban csak akkor reális, ha a Nyugat valóban támogatni akar bennünket. Ha viszont nem akar, és mi továbbra is nagy mérleghiányokat produkálunk, súlyos helyzetbe kerülünk. Nem engedhetjük meg magunknak, hogy ne vegyük figyelembe „az erősebb kutya” elvét. Nem azért kell megfelelnünk a nyugati bankok által támasztott követelményeknek, mert azok jók vagy igazságosak, hanem mert nincs más lehetőségünk. Nyitott az a kérdés, hogy mi az a legkisebb törlesztési sebesség, amit még meg lehet etetni velük. De hogy nem kértünk átütemezést, az mindenképpen hasznos volt.

...A versenyszférán kívül is nagyobb teret adnék a piaci mozgásoknak, mondjuk az egészségügyben vagy az oktatásban.

...Csak a gazdasági növekedés beindítása jelentheti a szociális támogatást igénylők érdekeinek valós védelmét.

Tardos Márton (1982/83)

TÉGED, A HAJDANI REFORMOK ŰN.

SZOCIÁLPOLITIKAI ELLENZÉKE MÁR A 80-AS ÉVEKBEN KINEVEZETT NEOLIBERÁLISNAK.

EZT AKKORIBAN NEM VETTED TÚL KOMOLYAN, MINT AHOGY A SZOCIÁLIS BAJOKAT SEM.

Ma ezek a bajok sokkal nagyobbak, mint akkor voltak. Valamikor a múlt évtized közepén Ferge Zsuzsa és én tagjai voltunk az MSZMP egyik tanácsadó testületének. Ennek egyik ülésén elmondtam, hogy bármilyen kíváncsatos volna is, az országnak nincs több pénze szociálpolitikára. Kifelé menet a liftben Zsuzsa megkérdezte Nyers Rezsőt, tényleg akkora baj van-e a gazdaságban, mint Marci állítja. Dehogy – válaszolta Nyers –, még sokkal nagyobb. Ugyanakkor

tudni lehetett, hogy a Kádár-rendszer a saját teljesítményeihez képest a szociális problémákat elég jól kezelte, ha a megoldások nem is voltak összhangban a szocializmus ígéreteivel. Ha a mai dolgokat nézzük, egészen más a helyzet. A feszültségek most igen nagyok. Jó példa az egészségügy. A társadalom alapján véve elvárja mindazokat a szolgáltatásokat, amelyeket a gazdag Amerika vagy Svédország sem tud nyújtani. Ebből következik, hogy ki kéne mondani nálunk is, mi az, amit nem lehet közpénzekből finanszírozni. Nem elég általában azt állítani, hogy közpénzből csak annyit lehet kiadni, amennyit a bevételek lehetővé tesznek, hanem azt is le kell szögezni, hogy annyi szolgáltatást, amennyit a lakosság elvár, a költségvetés egyszerűen nem bír el. Ebből a tényből – elismerem – embertelen következmények adódnak. Mindamellett nem tudok mást mondani, mint korábban: az államnak vállalnia kell, hogy e kényelmetlen kérdésben úgy foglal állást, hogy ígéretei a gazdaság stabilitását, az egy főre eső jövedelem növekedését ne veszélyeztessék.

Meg nem mondanám, ki kit, mivel befolyásolt

ZÁRJUK LE BESZÉLGETÉSÜNKNEK EZT AZ ÁGÁT A TIZENHÉT ÉV UTÁN
ELMARADHATATLAN KÉRDÉSEL: AZON TÚL,
HOGY MOST MÁR „JOBBAN TUDOD, HOGY
NEM TUDOD”, MELY KÖZGAZDASÁG-ELMÉLETI
FELISMERÉSEKRE VAGY A LEGBÜSZKÉBB?
IGAZ, MINDIG IS SZERETTEM KEVERNI A
TUDOMÁNYT A POLITIKÁVAL, ÉS A
KILENCVENES ÉVEKRE MÁR ALIG MARADT AZ
ELŐBBIRE IDŐ.

Sajnálom, az elmúlt több mint egy évtizedben annyira elfoglalt a napi politika, hogy nem maradt energiám gondolataim rendbeszedésére. Hál' isten, megint ellenzéki politikusi lettem, most pótolni akarom az elmaradást. Könyvet szeretnék írni a posztkommunista átalakulásról, mely a globalizálódó kapitalizmus feltételei közepette zajlik. A gondolatmenetet ki szeretném egészíteni azzal is, hogy mi történt 1945 és 1989 között, valamint hogy milyen kapcsolatban volt a nemzeti gondolat az elmúlt két-három évszázadban a gazdasági és társadalmi fejlődéssel Magyarországon.

Meg szeretném magyarázni azt is, hogy miért omlott össze a szocialista rendszer. Lenin jól látta, hogy a forradalom előfeltétele nem egyedül az alulról jövő nyomás, hanem arra is szükség van, hogy az uralkodó elit képtelen legyen fenntartani a hatalmát. A szovjet szisztéma bukása – úgy tűnik – valójában az utóbbi miatt következett be, mert a társadalom vezető rétege felismerte, hogy nem csupán a kommunizmus ideálját nem tudja megközelíteni, hanem képtelen megfelelni a nyugati hatalmakkal folyó fegyverkezési verseny követelményeinek is, miközben a Nyugattól már nem elzárt lakosság igényeit sem áll módjában kielégíteni. Véleményem szerint a végső csőd elkerülhető, legalább is hosszú ideig elodázható lett volna, ha a Szovjetunió meg tud állapodni a Nyugattal egy kevésbé költséges haditechnikai egyensúlyban, és ha felvilágosultabban működött a diktatúrát.

AMIKOR ÖKONÓMIÁRÓL BESZÉLSZ,
KÜLÖNÖSEN MAGYAR SZÖVEGÖSSZEFÜGGÉS-
BEN, GYAKRAN EMLEGETSZ HÁROM NEVET,
APÓSODÉT, PÉTER GYÖRGYÉT, KORNAI
JÁNOSÉT ÉS NYERS REZSŐÉT. ŐK MIKÉNT
HATOTTAK RÁD?

Ezt nehéz kibogozni. Rengeteg emberrel beszélgettem és beszélgetek mindennap. Apósomban, Péter Györgyben azt becsültem leginkább, hogy olyan gondolatokkal is képes volt elmélyülten foglalkozni, amelyek kimondását hivatali pozíciója nem tette lehetővé. De nem tudnám megmondani, hogy a tervhivatali tapasztalataim vagy a vele folytatott beszélgetések győzték-e meg inkább az alapvető reformok szükségességéről. Ami Nyers Rezsőt illeti, őt nemcsak azért becsülöm, mert bevitte a politikai közéletbe a reformereket, hanem és különösképpen azért, mert az MSZMP-ben szokásos egy ide – egy oda döntések helyett rendszeresen progresszív, egyúttal kockázatos lépéseket határozott el.

SEMMI HEURÉKA-ÉLMÉNYED NINCS VELÜK
KAPCSOLATBAN? MEGVILÁGÍTÓ EREJŰ
MONDATOK...

Kornaiban például az volt a figyelemre méltó, hogy képes volt a kor általános közgazdasági gondolatait úgy rendszerbe foglalni, hogy azok kiadhatók is legyenek. Könyvei és tanulmányai mindnyájunkat nagymértékben segítettek abban, hogy felismerjük a tervgazdálkodás sajátosságait. Sikertelt a hiánygazdaságot úgy leírnia, hogy ne üldözzék otthon, és növekedjen nyugati tekintélye is. Ez a leírás nagy szorgalomra támaszkodó, hallatlan intellektuális teljesítmény. Vitáinkra az jellemző, hogy jóllehet egyikünk sem jósolta meg a rendszer végét, abban különböztünk egymástól, hogy ő nem tartotta érdemesnek, hogy a várhatóan kicsiny módosításokért aktív szerepet vállaljon a reformfolyamatokban, én pedig igen.

ITT VOLT/VAN KÖRÜLÖTTED BRÓDY,
JÁNOSSY, LISKA MEG MÉG JÓ NÉHÁNYAN.
EGYSZER SEM ÉREZTED ŐKET OLVASVA: DE
KÁR, HOGY EZ NEM NEKEM JUTOTT
ESZEMBE? ÉS HA NEM A MAGYAROKRÓL
FAGGATLAK?

Marx után a neoklasszikus szintézis megalkotói hatottak rám. Őket az ötvenes-hatvanas években olvastam néhány kollégámmal beszélgetve és vitatkozva. Azt azonban meg nem mondanám, hogy ki kit, mivel befolyásolt.

Se zsidó tudatom, se kapitalista tudatom

HA VISSZANÉZEL, VAN-E OLYAN
GONDOLATOD, KÖZGAZDASÁGI PROGRAMOD
VAGY VISELKEDÉSMÓDOD, AMIT MEGBÁNTÁL?

Szégyellem magam amiatt, hogy a kommunizmus magyarországi legitimációjában egészen 1954-ig részt vettem. A Kádár-rendszer reformeri „támogatásáról” meg az a véleményem, hogy épp időben hagytam abba. Ha viszont máshonnan nézem az életemet, újabban vannak zavaros gondolataim. Nem értem

például felmenőimet, miért azonosultak a fejlődés fő vonalát gyakran akadályozó magyar nacionalizmussal. Én eddig büszke voltam arra, hogy lokálpatriótaként mindig az országban maradtam. A háború után kanadai nagynéném akart örökre fogadni, '56-ban Péter György mondta, hogy ha nem lépek be a pártba, akkor jobban tenném, ha kivándorolnék. Én azonban maradtam, és nemcsak azért, mert tudtam, hogy okos ember nem vándorol ki, okos embernek az apja vándorol ki, hanem azért is, mert Magyarországon vagyok itthon. Most, a '98-as választások után viszont újra felmerült bennem, hogy nem kellene-e szakítanom ezzel a hagyománnyal. Mi van, ha Orbánék elrontják a gazdasági fejlődés feltételeit, és ezzel a nacionalista és a baloldali szélsőséges mozgalmak malmára hajtják a vizet?

MARCI, TE HOZTAD SZÓBA A DOLGOT, ÉN FAJRA, FELEKEZETRE, NŐKRE NEM MEREK RÁKÉRDEZNI, AMIÓTA PÁR ÉVE BRÓDY ANDRISSAL BESZÉLGETVÉN NÉMELY KÖZÖS BARÁTUNK FANYALGÁSA AZ Ő SZÁJZÉT IS MEGKESERÍTETTE. DE LÁTOM, HOGY MOTOSZKÁL VALAMI A LELKEDBEN AZ UTÓBBI ÉVEK SORÁN. KORÁBBAN CSÖPPET SEM LÁTSZOTT, HOGY FOGLALKOZTATNA A SZÁRMAZÁSOD. SŐT, MINTHA NEM IS KVADRÁLNA A ZSIDÓSÁG, LEGALÁBBIS ANNAK ÖRÖK VESZTES, SLEMIL, ÖNIRONIKUS VÁLTOZATA, AZZAL AZ IMÁZZSAL, MELYET SAJÁT FÉRFIÜSÁGODRÓL ÓHAJTASZ MEGJELENÍTENI.

Az, hogy én reformátusnak születtem, templomba jártam, és tizenhárom éves koromban konfirmáltam, semmi gondot nem okozott nekem: asszimilált magyar zsidónak tartottam magam. És '45 után is folyamatosan büszke voltam arra, hogy annak ellenére, hogy meggyilkolták szüleimet, és az államosítások kárvallottja voltam, ezek a körülmények nem befolyásolták gondolkodásomat és viselkedésemet. Nem tagadom persze, hogy közel egy évtizedig a kommunizmust azért is szerettem, mert bíztam abban, hogy garanciát jelent: a faszizmus soha többé nem ismétlődik meg. Elfogadtam, hogy a kapitalista kizsákmányol, tehát engem a kommunizmus megment attól, hogy én is kizsákmányolóvá váljak. Én ilyen vagyok ma is, se zsidó tudatom, se kapitalista tudatom nem erősödött azóta sem.

Amikor 1956-ban nem voltam hajlandó belépni az MSZMP-be, és néhány zsidó barátom értetlenkedett, akkor elmondtam nekik, hogy nem vagyok hajlandó az egész '56-ot megtagadni azért, mert a felkelők között voltak antiszemiták. Korábbi furcsa emlékeim is vannak. Kárpátalja visszacsatolásakor megjelent nálunk a Marcibányi téri iskolában egy pajeszos zsidógyerek. Tőle kifejezetten idegenkedtem, miközben bő gatyában, árvalányhajas kalapban vettem részt az irredenta színielőadásokon, amit emlékeim szerint szüleim nem kifogásoltak. A deportálást úgy úsztam meg, hogy a bevonagrozás előtt összezártak munkácsi zsidókkal az Albrecht laktanyában, és többek közt azért is lógtam meg onnan, mert nem bírtam folytonos davenolásukat.

SZÓVAL SEMMI MEGBOCSÁTHATÓ ÖREGES NOSZTALGIA, TOVÁBBRA IS FIATALOSAN TASZÍTOD EL SZÁRMAZÁSODAT MAGADTÓL?

Ami változott bennem, az az, hogy szeretném megérteni, hogy felmenőim milyen mértékben azonosultak a „nem, nem soha” jelszavával. Tudom, hogy a Neuschloszok (én magyarosítottam Tardosra 1947-ben) mint fakeskedők és építési vállalkozók sokat veszítettek Trianonon. Azzal is tisztában vagyok, hogy apai nagyapám a bismarcki gondolat jegyében a magyar egészségügyi és nyugdíjbiztosítási rendszer (az OTI) egyik megteremtője volt, az ő vállalata építette a budapesti Operaházat, a Monarchia sok-sok vasútállomását és városházát egészen Lembergig. Nagyapám volt a legnagyobb magyar szabadkőműves páholy vezetője, és az apám is az ő útját járta. Mindezekből láthatod, hogy szervesen kapcsolódtak Magyarországhoz. Azt azonban már kevésbé értem mind a mai napig, amit 1944 tavaszán a német megszállást követően tapasztaltam, amikor benyitottam apám irodájába, aki éppen pénzt adott számomra gyanús figuráknak, kik őt Berci bátyámnak szólították. Később kiderült, ezek Prónay-különítményesek voltak. Amikor fölháborodtam, hogy miként támogathat szélsőségeket, apám megnyugtatóan, ezek most a németek ellen harcolnak. Azt azonban továbbra sem értettem, hogyan volt lehetséges, hogy az említett urak már hosszú évek, sőt talán évtizedek óta rendszeresen pumpolták apámat. Hasonlóan nehéz felfognom apám és fivére magatartását a német megszállás alatt. 1944 augusztusában az egész család ún. Horthy-mentességet kapott a zsidótörvények alól. Apám a Szálasi-puccs után, amikor a mentesség érvényét veszítette, se akart lelépni. Amikor ezt a szemére hánytam, azt mondta, hogy ő egész életében a jogot követte, most nem fog Szálasi miatt szembekeverülni önmagával. Pár héttel később, amikor szüleimet elvitték Németországba, megszöktem, „télahon” voltam, és meglátogattam apai nagybátyámat az egyik újlipótvárosi védett házban, aki elmondta, szégyelli magát, hogy a magyar királyság fővárosában svájciak védelmében kell meghúzódnia. Ezeket a tényeket szeretném összhangba hozni a fejemben azzal, hogy felmenőimről azt vélem tudni, hogy konzekvensen támogatták a magyar, demokratikus, liberális, kapitalista fejlődést.

Hatos egy ismeretlen skálán

KÖSZÖNÖM AZ ÁTKÖTÉST. A BESZÉLGETÉS UTOLSÓ HARMADÁBAN ÚGYIS POLITIKAI ÉNEDRŐL SZERETNÉK KÉRDEZGETNI. 1982-BEN NEMCSAK A MAGÁNTULAJDONRÓL BESZÉLTÉL FENNTARTÁSOKKAL, HANEM A PARLAMENTALIZMUSRÓL IS MINT OLYANRÓL. PEDIG AKKOR MÉG NEM TUDHATTAD, HOGY EGYKOR MAJD A MIÉP MELLETT KELL CSÜCSÜLNÖD AZ ORSZÁGHÁZBAN.

Nekem, mint a vélt társadalmi érdeket képviselő reformközgazdásznak, tudnom kell, hogy a reformmal rokonszenvező gazdaságpolitikusokat támogatni kell.

A reform stabilitása szempontjából az jelenthetne garanciát, ha a közvetlen érdekeltek tudatos csoporttá szerveződnének.

Véleményem szerint a szakszervezetek és a különféle szövetkezetek elvileg alkalmas keretül szolgálnak a részérdekek kifejezésére és védelmére. Szükségesnek tartom egy menedzseri érdekképviselői szervezet létesítését is. Természetesen szívesen látnám, ha más szervezetek is alakulnának.

Én azt javaslom, hogy a tőketulajdonos szervezetek ellenőrzését is a parlamentre kellene bízni. Ez hangsúlyt adna az államapparátus és a tőketulajdonosok partneri és nem alá-fölérendeltségi kapcsolatának, egyúttal növelné a parlamentarizmus általam nem sokra becsült, de azért mégsem lebecsülendő társadalmi szerepét is.

Tardos Márton (1982/83)

Mint már mondtam, ma sem tartom ideálisnak a parlamenti rendszert, de persze nem tudok jobbat nála. Amikor felmerült a gondolat, hogy az ellenzéki *Hálózat* párttá szerveződjék, rögtön melléálltam. Nem volt számomra azonban idegen az az elgondolás sem, hogy a várható posztkommunista válságot a demokratikus pártok által létrehozandó nagykoalícióban kell leküzdeni. Itt nem a szocialistákra, hanem az MDF-re gondoltam 1990-ben.

Igaz, a demokratikus ellenzék monori találkozásánál 1985-ben már világosan lehetett látni, hogy messze nem vagyunk egységesek. A jelenlévők egy nem is kis csoportja egyszerűen fogalmazva határrevíziót kívánt, mi pedig nem. Mi azt mondtuk, hogy az erdélyi és felvidéki magyarok sorsán úgy javíthatunk, hogy a mai határaink között példát mutatunk arra, hogyan kell a kisebbség, például a cigányok ügyét kezelni. Ők viszont felháborítónak tartották, hogy a történelmi magyarságot egy napon említjük a cigánysággal. A '80-as évek második felében az Új Márciusi Frontban megpróbáltam megszervezni az MSZMP liberálisaival való szerves kapcsolatot. Azt azonban nem hittem, hogy az MSZP megalakulásakor már olyan párttá vált volna, melyet jó lelkiismerettel szociáldemokrata pártnak lehet elfogadni.

1994-BEN MÉGIS ÁTTÖRT A NAGYKOALÍCIÓS GONDOLAT.

Ez így pontatlan. Már a '90-es paktum is különböző nézetű pártok együttműködését szolgálta. Az 1994-es választások előtt azon az állásponton voltam, hogy a szocialistákkal nem szabad együtt kormányozni, ha egyedül is képesek kormányt alakítani. Csak a koalíciós tárgyalások során változtattam meg a véleményem, amikor azt hittem, hogy már egyértelmű: a szocialisták a Békési-féle gazdasági programot kívánják végrehajtani, ami közel azonos volt a miénkkel, és amikor megígérték, hogy egyetértési (vétó-) jogot adnak nekünk. Ma úgy vélem, hogy a koalíción belül a későbbiek során lehetett volna ügyesebben viselkedni. Sérelmeink elég okot adtak a kilépésre, kivált amikor közös gazdasági programunkat már nem tudták volna visszacsínálni. Véleményem szerint a koalíció alapján mégis sikeres volt, hiszen mind a gazdaságban, mind pedig a külpolitikában jelentős eredményeket ért el az ország. Végül azt is számításba kell venni, hogy a választók akkor is megbüntettek volna azért, mert részt vettünk a hatalomban, ha ügyesebbek vagyunk. A polgárok

ugyanis 1989 után a rendszerváltással együtt járó életszínvonal-csökkenés miatt minden kormánnyal így jártak el. Ráadásul az országban az SZDSZ liberalizmusa iránti szimpátia '89 kivételével mindig gyengébb lábakon állt, mint a nacionalizmus vagy szocializmus iránti vonzalom.

NÉZZÜK MOST POLITIKAI KARRIEREDET KICSIT KÖZELEBBRŐL IS. AZ ELMÚLT TÍZ ESZTENDŐBEN MELY FONTOS POLITIKAI/GAZDASÁGPOLITIKAI DÖNTÉS NEM SZÜLETETT VOLNA MEG MAGYARORSZÁGON, HA NINCS TARDOS MÁRTON?

Ez olyan kérdés, mint hogy mi lett volna, ha nem öntök egy pohár vizet a Dunába. Egyetlen ember szerepe a bonyolult politikai folyamatokban majdnem mindig korlátozott. Van egy csomó dolog, amiben buktam. Ezeket jobban körül tudom határolni. Buktam abban, hogy nem sikerült a privatizációt átláthatóbbá tenni. Azután abban is, hogy a gazdasági növekedés megindulása után – ez 1995/96-ban történt – nem tudtam elérni, hogy a leszakadó és kárvalott rétegek különleges elbánásban részesüljenek. Más kudarcaim is akadtak, de ezt a kettőt tartom a legfontosabbnak. Amiben viszont volt némi sikerem, az az, hogy a külföldi adósságokat törlesztjük, a nemzetközi tőkepiaccal való kapcsolataink kedvezően alakulnak, a privatizáció nem állt meg, a növekedés megindult és a gazdasági egyensúly sem puhult föl.

ÉS AZ SZDSZ-EN BELÜL: MI VOLT, AMIBEN GYŐZTÉL?

A szociálpolitikában sikerült másokkal együtt elérnem, hogy 1995 és 1998 között célzott támogatások váltották föl az állampolgári jogon járókat. Helyesltem a piackonform megoldásokat a közszolgáltatásban, a nyugdíjrendszer átalakítását, az energiagazdaság piaci viszonyokhoz való közelítését, bár az utóbbi esetben magasabb árakat és nagyobb kompenzációt is el tudtam volna képzelni, mint ami megvalósult.

HA TISZTÁN PÁRTPOLITIKUSI SZEREPEIDET VESSZÜK, AKKOR IS ILYEN NEHEZEDRE ESIK A SIKER-KUDARC HÁNYADOSRÓL NYILATKOZNI?

Meghatározó tényező az SZDSZ-ben csak egyszer voltam, amikor 1992-ben frakcióvezetőnek választottak. Alapvető célom volt, hogy a párt a „Kis kontra Tölgyessy” konfliktusban ne essen darabjaira. Tölgyessy nem robbantott az én frakcióvezetésem alatt. Én az általa mozgósított tagokat „megmenthetőknek” tartottam az SZDSZ számára. Úgy vélem, hogy tevékenységem a Tölgyessy magatartása miatt kialakult robbanást nemcsak elhalasztotta, hanem mérsékelte is.

HOGY ÉREZTED MAGAD A „FONTOS ELVTÁRS” SZEREPÉBEN?

Mint egy kényszerzubbonyban, vagy inkább kényszerpályára állítva. Szívesebben vagyok kizárólag gazdaságpolitikai szakértő, mint politikus. Igyekeztem azonban beletanulni a nagypolitikába. Ha tovább faggatsz érzéseimről, akkor megkapod a családunkban az ilyen kérdésekre szokásos választ: hatos egy ismeretlen skálán.

Mindössze két esetben buktam volna meg

TALÁN NEM TELJESEN ISMERETLEN EZ A SKÁLA, HISZEN EGYIK VÉGPONTJÁRÓL MOND VALAMIT, HOGY A HETVENES-NYOLCVANAS ÉVEKBEN – ÉN ÍGY MONDANÁM – TELJES AMBICIÓTLANSÁGODDAL TŰNTETTÉL, MÁR AMI A HATALMAT ILLETI, LEGYEN SZÓ NEM CSAK AZ AKKORI HIVATALOS HATALOMRÓL.

Karrier most sem kellett. De ha már ott voltam, igyekeztem megfelelni és karizmatikusabb is lettem.

MEG LEHET EZT TANULNI? NEM VAGY EGY INTRIKUS ALKAT, EGY SZORGALMASAN SZERVEZKEDŐ, DÖRGEDELMES BESZÉDEKET TARTÓ, HA KELL, SIMA SZÁJÚ VALAKI.

Vagy igen, vagy nem. Volt ötletem arról, ki tudná a frakcióvezetést nálam jobban csinálni. Szívesen maradtam volna inkább háttérben. De azért nem örültem annak, hogy leváltottak. Annak ellenére, hogy egyetértettem azzal, hogy Kuncze Gábornak, aki az utódom lett, szélesebb politikai lehetőségeket kell adni. Korainak tartottam ugyanis a döntést, mert a pártot integráló céljaimat még messze nem sikerült megvalósítanom.

A politikai posztokat pedig az élet osztja, harcot nem indítottam értük. Egy kivétellel, amikor 1997-ben ki akartak hagyni az ügyvivő-testületből. Akkor megvédtem magam. Állami rangokra sem vágytam. Amikor még úgy volt, 1994-ben, hogy a privatizációt nem tárca nélküli miniszter, hanem egy parlamenti bizottság irányítja majd, én voltam kiszemelve elnöknek. Aldom a sorsot, hogy ez kútba esett, mert mindössze két esetben buktam volna meg: ha e pozíciómban előnyt szerezek a pártomnak, és ha nem.

A TOCSIK-BOTRÁNY UTÁN MAJD KÉSŐBB, A TAVALYI VÁLASZTÁSI VERESÉGET KÖVETŐEN SZÜKSÉGGÉPP FELERŐSÖDÖTT AZOK HANGJA, AKIK VISSZAVÁGYÓDNAK A „TISZTA FORRÁSHOZ”, AZ ELVŰ PÁRTHOZ. TE MEGMARADTÁL TÖMEGPÁRTINAK?

Mint ismeretes, a szamizdatos „alapító atyák” nagy része kikerült az SZDSZ vezetéséből. Én ezt elkerülhetetlennek tartottam. Úgy véltem, és most is úgy gondolom, hogy azok a tulajdonságok, amelyek elengedhetetlenek a diktatúrával való hadakozás során, nem feltétlenül segítik a parlamenti demokráciában folyó sikeres munkát. A hősi alapítók közül Demszky Gábor tanult át leginkább az egyik szerepből a másikba. Attól tartok, hogy azok, akik a párt jövőjét csupán az emberjogi szempontok következtetés érvényesítésétől várják, még egy ötszázalékos pártot sem tudnának összehozni. Jellemző volt az a vita, melyet az abortusztörvény kapcsán folytattunk. Többen, abból kiindulva, hogy a közvéleménykutatások feketén-fehéren kimutatták, hogy az állampolgárok többsége ellenzi a törvény szigorítását, arra a következtetésre jutottak, hogy nekünk teljes mellszélességgel és hangosan ki kell állnunk a liberális értékek mellett. Szerintem ez az álláspont téves volt, mert akik nem kívánják az abortusztörvény szigorítását, azok sem szeretik, ha a

politikában a szexuális kapcsolatok teljes szabadságáról beszélnek. Tömegbázisunkat csak akkor tudjuk megtartani vagy visszaszerezni, ha határozottan felszólalunk az emberi jogok megsértői ellen, a cigányokat és a zsidókat érő diszkrimináció ellen, de mindezt taktikusan tesszük. Célszerű lett volna például a székesfehérvári cigánykérdést a szegények ügyének tekinteni, és nem etnikai konfliktusként kezelni, magunk ellen hangolva a nem cigány szegényeket.

MENNYIRE MARADT MEG A SZOLIDARITÁS AZ SZDSZ „EGY HELYRŐL JÖTT” KÖZGAZDÁSZAI KÖZÖTT?

Megmaradt, de sokat veszeksztünk. Soós Károly Attila kiszállt, most Bauer Tamással vitatkozunk tovább. A párton belül elterjedt, hogy mi sohase értünk egyet, s a legutóbbi program írásakor Attilát kérték meg, hogy teremtsen köztünk békét. A szakmai nézeteltérések, bár Bauer is, és én is a szerény állami szerepvállalás hívei vagyunk, arról szólnak közöttünk, hogy a csökkenő állami beavatkozásnak melyek is a célszerű módszerei.

Én tényleg nem akartam krachot

MOST, HOGY AZ SZDSZ PADLÓRA KERÜLT, ÉRZED-E MAGADBAN A DACOT, A CSAKAZÉRTIS-HITET, HOGY SEGÍTSD A TALPRAÁLLÁST? MENNYIRE FÁSULTÁL BELE AZ ELMŰLT TÍZ ESZTENDŐBE?

Tavaly májusban – nem tagadom – megijedtem. De most úgy látom, hogy a mostani kormány „mindent megtesz értünk” folytonos és ellenszenves erőszakoskodásával. Tíz évvel ezelőtt hatvan éves voltam. Lehet, hogy ha a hívó hangok erősebbek lennének, akkor sem tudnék már olyan tevékeny lenni, mint akkor. Ezek a hangok azonban nem is túl erősek mostanság. A belső késztetés arra elég, hogy mindent megtegyek, ami egy gazdasághoz értő politikustól elvárható, a fennmaradó ambícióimat az említett könyv megírása fogja valószínűleg lekötöni.

Most ez talán könnyebben megy majd, mint korábban. Az egyetem befejezése óta, amikor csak írtam, mindig azt kockáztattam, hogy ha őszinte vagyok az elemzéseimben, akkor ezzel hasznos gyakorlati tevékenységeimnek ártok. Hasonló érzéseim voltak egy rövid kezdeti időszakot leszámítva '89 után is. Az 1998-as választások előtt például káros lett volna az SZDSZ számára, ha őszintén kifejttem, amit az előbb az egészségügyi reformról mondtam neked.

CSAK NEM MOST ÉRNEK VÉGET REFORMER SZEREPEID: KÖZTES MEGOLDÁSOK, PRAGMATIKUS KÍSÉRLETEZÉS, ÖNCENZÚRA STB.?

Szerintem két dolgot összekeversz. Az egyik az öncenzúra, a másik viszont az, hogy sokakkal ellentétben – tisztában vagyok a tudomány és általában gondolkodásunk korlátaival, ideértve saját tudásomét is. Kevésbé szeretek bele saját ötleteimbe, mint mások a magukéiba, és kevésbé hiszem azt, hogy birtokában vagyok az egyedül üdvöztető megoldásnak.

TIZENHÉT ÉVVEL EZELŐTT IS EZT MONDTAD.
MINDIG KÖNNYEBB VOLT MEGTUDNI TŐLED,
HOGY MI MIÉRT MARHASÁG, MINT AZT,
HOGY MIÉRT NEM AZ.

Ma mindezt méginkább tudom. Meggyőződésem szerint a gazdaságpolitika nemcsak művészet, hanem a sikerhez jó adag mázlira is szükség van. Remélem, a magyar társadalom a posztkommunista átalakulás eredményeképpen lényegesen javítani fogja helyzetét, amihez tudósok és politikusok aktív, hatékony erőfeszítése mellett némi szerencsére is szükség lesz.

TALÁN NEM ÁRULOK EL TITKOT, HA AZT
MONDOM, VANNAK, AKIK AZ EFFAJTA
GYAKORLATI BÖLCSESSÉGET AKKOR LESZNEK
CSAK HAJLANDÓK ELFOGADNI TŐLED, HA
AZT LEGALÁBB ANNYIRA HITELESÍTIK
KÖNYVTÁRAKBAN, MINT REFORM-

BIZOTTSÁGOKBAN ÉS PARLAMENTI ÜLÉSEKEN
SZERZETT TAPASZTALATAID.

Mint már mondtam, nézetem szerint a globalizáció, a világszerte növekvő munkanélküliség, az orosz, a japán, az ázsiai és a dél-amerikai válság következtében a közgazdaságtudomány jelenleg nehéz időket él át. Az elbizonytalanodás, azt hiszem, engem igazol. Remélem, hogy e válságokkal kapcsolatos nézeteimet rövidesen világosabban is ki fogom tudni fejteni. Való igaz, sok mindent nem sajátítottam el a közgazdaságtudomány legújabb eredményeiből. De az is jogos ellenvetés lehet a pályámmal kapcsolatban, hogy túlságosan bíztam a kommunista rendszer evolutív átalakításában. Én tényleg nem akartam krachot, mégsem gondolom, hogy ami felé ma haladunk, az ideális lenne, függetlenül attól, hogy a mostani kormány követ-e el súlyos hibákat a hatalom túlzott központosításával vagy az egyensúlyi követelmények megsértésével.

